

**OILADA OTA-ONALARNING MUHIM VAZIFALARI HAMDA
BOLA TARBIYASIDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR**

Navbahor Axmedova Najmiddinovna

Samarqand viloyati Pastdarg'om tuman 3-maktab psixologi

Xamidova Bog'dagul Sodiqovna

Samarqand viloyati Pastdarg'om tuman 31-maktab psixologi

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada oilada ota-onalarning farzand tarbiyasidagi o'рни, ularning asosiy vazifalari hamda bola shaxsini shakllantirishda muhim bo'lgan psixologik yondashuvlar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, zamonaviy sharoitda bolalar bilan to'g'ri muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish va sog'lom muhit yaratish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: oila, ota-ona, bola tarbiyasi, psixologik yondashuv, muloqot, mehr, e'tibor, shaxs rivoji, motivatsiya, ishonch, ijtimoiy muhit.

KIRISH

Oila — inson hayotidagi eng birinchi va eng muhim tarbiya maskani hisoblanadi. Bola dunyoni avvalo oilada ko'radi, ota-onasining munosabati, gap-so'zi, xatti-harakatlarini kuzatadi va asta-sekin shu asosda o'z xarakterini shakllantiradi. Shu sababli ota-onaning har bir harakati, hatto oddiy muomalasi ham bola uchun katta ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ko'pchilik ota-onalar farzandiga yaxshi sharoit yaratishga harakat qiladi: kiyim-kechak, o'qish, turli to'garaklar... Lekin tarbiya faqat moddiy ta'minot bilan cheklanmaydi. Eng muhim narsa — bu bolaning ruhiy holati, unga bo'lgan mehr va e'tibor. Bola o'zini kerakli, sevimli va tushunilgan his qilsa, u sog'lom shaxs bo'lib ulg'ayadi.

Ota-onaning birinchi vazifasi — farzandiga mehr berishdir. Bu oddiy gapdek tuyuladi, lekin amalda hamma ham bunga yetarli e'tibor bermaydi.

Ba'zan ota-onalar ish bilan band bo'lib, bola bilan samimiy suhbatlashishga vaqt ajratmaydi. Natijada bola ichki kechinmalarini yashirib, yolg'izlikni his qila boshlaydi.

Ikkinchi muhim vazifa — bolani tinglash. Ko'p hollarda ota-onalar bolani faqat o'rgatishga harakat qiladi, lekin uni eshitishni unutadi. Aslida esa bola o'z fikrini erkin ayta oladigan muhitda ulg'aysa, u o'ziga ishonchli bo'ladi.

Psixologik yondashuv nuqtai nazaridan qaraganda, har bir bola individualdir. Bir bolaga ishlagan usul boshqasiga mos kelmasligi mumkin. Shuning uchun ota-onalar farzandining xarakterini, qiziqishlarini va ehtiyojlarini tushunishga harakat qilishi kerak.

Masalan, ba'zi bolalar ko'proq rag'bat orqali yaxshi natija ko'rsatadi, boshqalari esa tanbehni og'ir qabul qiladi. Agar ota-ona buni inobatga olmasa, tarbiya jarayonida qarama-qarshiliklar paydo bo'ladi.

Yana bir muhim jihat — bu muloqot madaniyati. Bolaga baqirish, uni boshqalar bilan solishtirish yoki kamsitish uning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi. Aksincha, iliq so'zlar, qo'llab-quvvatlash va tushunish bolani ruhiy jihatdan kuchli qiladi.

Hozirgi zamonda bolalar ko'proq telefon, internet va turli axborot oqimlari ta'sirida ulg'aymoqda. Bu esa ota-onadan yanada hushyorlikni talab qiladi. Farzandni to'liq nazorat qilish emas, balki unga to'g'ri yo'l ko'rsatish muhim. Ishonchli munosabat bo'lsa, bola o'zi noto'g'ri yo'ldan qaytadi.

Bola tarbiyasida chegaralar ham bo'lishi kerak. Cheksiz erkinlik ham, haddan tashqari qat'iylik ham zararli. Eng to'g'ri yo'l — muvozanatni topish. Bola nimaga ruxsat, nimaga yo'q ekanini tushunib ulg'ayishi kerak.

Shuningdek, ota-onalar o'zlari ham farzandiga namuna bo'lishi zarur. Bola aytilgan gapdan ko'ra, ko'rilgan xatti-harakatni tezroq o'zlashtiradi. Agar ota-ona hurmatli, sabrli va mas'uliyatli bo'lsa, bola ham shunday bo'lib ulg'ayadi.

Onaning barcha say'i-harakatlari bu davrda bola psixik rivojlanishining muvaffaqiyatini belgilaydi. Agar ota va ona tomonidan ko'rsatilayotgan g'amxo'rlik doimiy va samimiylik kasb etsa, bu E.Erikson ta'biri bilan aytganda, "mutloq ishonch" (bazalnoe doverie)ga asos bo'ladi. Ya'ni, haqiqiy, g'amxo'r ona bolasining ayni paytdagi barcha ehtiyojlarini qalban his etib, o'sha zahoti qondirishga harakat qiladi, masalan, chanqasa suv, och qolsa – ko'krak suti, peshob qistaganda, to'sish kabi ishlarni o'z vaqtida bajarib boradi. Onaning bola ehtiyojlarini shu kabi aniq bilib, o'z vaqtida mehr ko'rsatishi ba'zan intuitiv tarzda kechsa, ba'zan ona o'zini bola bilan identifikatsiya qiladi, ya'ni, o'zini uning o'rniga qo'yish orqali, uning talab-istaklarini sezganday bo'ladi, "vujudi bilan his etadi". Bunday his qilishlar odatda ona tomonidan aniq anglanmaydi, lekin, tabiiyki, onaning kechinmalari va sezishlari to'g'ri chiqadi. Lekin ba'zan pediatr yoki boshqa mutaxassis bilan bolaning holati haqida fikrlashganda ayrim hollarda o'zining intuitiv qarorlari to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini anglab qoladi. Tan-vujud bilan ona va bolaning yaxlitligi o'ziga xos hissiyot bo'lib, u ko'pincha "xolding" (inglizcha "tutish", "ushlash" so'zidan olingan) tajribasidan kelib chiqadi. Ya'ni, ona o'z bolasini qo'lida ushlab, badani badaniga tekkanda his qiladigan kechinmalari orqali boladagi o'zgarishlarni tuyadi, his qiladi.

Vinnikottning fikricha, "xolding" tajribasi yaxshi bo'lmagan onalarning shaxsiy muammolari ko'p bo'lib, ular bolani qo'lida ushlaganda ham deyarli hech nimani his etmaydilar. Ana shunday chaqaloqlarda keyinchalik ixtiyoriy psixik funktsiyalar rivojida muayyan muammolar bo'lishi mumkin, masalan, ixtiyoriy ravishda diqqatni bir narsaga to'plash, ixtiyor holda u yoki bu narsani eslab qolish, gapirish, mantiqiy fikrlash va shunga o'xshash.

Gapirish, nutq faoliyati bilan bog'liq psixik funktsiyalar ko'pincha sinxronizatsiya jarayonida shakllanadi. Bolasini suyib, uning his-kechinmalarini bilish qobiliyatiga ega bo'lgan ona odatda farzandining psixik rivojlanishida barcha qiliqlarini, ulardan qanday foydalanish malakalarini

orttirib boradi. Masalan, bolada ba'zan shunday holat bo'ladiki, unda onaga bola bilan faol kommunikativ faoliyatni amalga oshirish noqulay bo'ladi, go'dak injiqlik qilib, hech narsaga ko'nmay qoladi, buni sezgan ona bolaga gapiravermay, jimgina toza havoda sayr qildiraversa, ma'lum vaqt o'tgach, farzandidagi charchoq yoki boshqa sababli paydo bo'lgan holat o'tib ketadi, u yana jonlanib, onaga talpinadi, u bilan muloqotni davom ettiradi. Shuni inobatga olmagan holatlarda kommunikativ omadsizlik (Vinnikott) sodir bo'ladi, buning oqibatlarini psixologiyada yaxshi o'rganilgan.

Boladagi kognitiv rivojlanish, ya'ni fikrlar tarbiyasi, dunyoqarashlarning shakllanishiga ham onaning xulq-atvori katta ta'sir etadi. Ingliz olimlarining kuzatishlarida (U.R. Bion) onaning har bir harakati, mimikalari bolaning tepasida turib, unga qiladigan muomalasi, erkalashlari bora-bora bola o'zlashtiradigan alohida iboralar, so'zlarda namoyon bo'ladi. Video tasmlarda shu narsa namoyon bo'lganki, onaning qiliqlari tobora bolaning nutqlinutqsiz, mantiqiy-mantiqsiz harakatlariga, ishoralariga aylanib boradi, keyinchalik bola alohida so'zlarni talaffuz qila boshlaganda ham beixtiyor onaning mimikalari, talaffuz uslublarini qaytaradi. Shu tariqa onaning bevosita ishtiroki va yordamida bola dunyoni taniydi, o'rganadi. Olamni ona orqali bilishga imkon beruvchi psixologik holatlardan yana biri – bu hissiy-emotsional bog'langanlikdir.

Ingliz psixiatri Jon Boulbi tomonidan ishlab chiqilgan, turli hayotiy vaziyatlarda onabola munosabatlarida M.Eynsvort degan olim tomonidan tekshirilgan emotsional bog'langanlik nazariyasi odatda yetti oylikdan keyingi bolaning onaga juda bog'lanib qolishi va shu orqali bola uchun muhim psixologik rivojlanishlar ro'y berishini isbotlagan. Masalan, 12 oylikdan 18 oylikkagacha bo'lgan bolaning onasidan 3 minutga ayirib turib qayd etilgan xulqiga qarab, olimlar hissiy bog'langanlikning 4 xil shaklini ajratishgan:

Ishonchli bog'liqlik. Bola bunday sharoitda onasini ishonch bilan qidiradi, atrofni o'rganadi; ketib qolganini seza boshlagach, tushkunlikka

tushadi, xafa bo‘ladi, onasi qaytgach, uni zo‘r xursandchilik bilan kulib kutib oladi, onasiga talpinadi;

Chetlashuvchi bog‘liqlik. Onasi ketib qolganligini bilgach, atrofga qaraydi, qidiradi, lekin ona qaytgach, unga talpinishi minimal bo‘lib, hattoki, teskari qarab ham oladi, o‘yinchoqlarini o‘ynashda davom etaveradi;

Avbivalent bog‘liqlik. Onasi ketgach, go‘yoki qotib qolganday depressiyaga tushadi, o‘ynamaydi ham atrofga qaramaydi ham, onasi qaytgach, onasiga talpinmaydi ham, undan qochmaydi ham. Uning xafaligini ham, xursand ekanligini ham anglash qiyin bo‘ladi;

Tartibsiz bog‘liqlik. Bolada onaga nisbatan bog‘liqlikni kuzatish qiyin, go‘yoki bolaga barcha narsa befarqday, qiliqlarda mantiqni kuzatish mushkul. R.J. Muxamedraximov (1998) o‘z tadqiqotlarida “Xavfsiz bog‘liqlik” atamasini ishlatadi. Bunda ona-bola munosabatlari juda tekis, ravon, bir-biriga monand, samimiy kechadi. Oila muhitida, yaxshi ijobiy munosabatlar doirasida kechgan bog‘liklik bilan ota-onasiz o‘sgan yetimxonadagi bolalardagi bog‘liqlik o‘rganilganda, ayni xavfsiz bog‘liqlik borasida ular o‘rtasida katta tafovut borligi isbotlangan. Shunday qilib, onaning bolani normal psixik taraqqiyotida roli ulkan. Bu ta’sir bolaning chaqaloqlikdan keyingi davrlarida ham o‘z kuchini saqlab qoladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bola tarbiyasi murakkab, lekin juda mas’uliyatli jarayondir. Bu jarayonda ota-onaning mehri, sabri va to‘g‘ri psixologik yondashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Eng muhimi, bola o‘zini oilada baxtli va himoyalangan his qilishi kerak. Ana shunda u kelajakda jamiyatga foydali, barkamol inson bo‘lib yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Rahmatullayeva, M., Rashidova, G., & Karakulova, U. (2023). XXI ASRDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
- 2.Rahmatullayeva, M. (2021). XALQ PEDAGOGIKASIDA TA'LIM VA TARBIYA MASALARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4).
- 3.Abdulla, S., & Abduvakilovna, K. U. (2022). AXBOROT SAVODXONLIGI VA AXBOROT IZLASH XULQ-ATVORIDAGI PSIXOLOGIK OMILLAR. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 586-589.
- 4.Rahmatullayeva, M., Umida, K., & Gulnoza, R. (2023). BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI VA BU BORADAGI ILMIY YONDASHUVLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).
- 5.Ziyo.net